

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ЕТНІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАКАРПАТТІ 90-Х РОКІВ ХХ СТ.

На перебіг та спрямування етнічних процесів впливає широкий спектр чинників: соціально-економічні, політико-правові, духовно-культурні, мовні, суспільно-психологічні. Крім цього, на наш погляд, при визначенні поняття (дефініції) "етнічні процеси", потрібно враховувати роль демографічних факторів. Тобто, комплексу проблем природного приросту населення, міграційних процесів, розподілу постійного населення за основними віковими групами, етнічно змішаних шлюбів і т.ін.

Узагальнюючи та доповнюючи висновки фахівців-етнологів, можемо твердити, що *етнічні процеси*- це комплекс етнодемографічних, етносоціальних, етиополітичних та етнокультурних змін етнічних спільнот протягом їхнього існування, що проявляється в етнооб'єднувачих або етнорозмежувальних тенденціях.

На зміст та характер *етнічних процесів на Закарпатті 90-х рр. ХХ ст.* впливали зміни в соціально-політичному та духовно-культурному житті. А саме:

- фактор державної незалежності України, формування плюралізму в політичній площині;
- умови формування ринкової економіки, подолання кризових явищ в народному господарстві;
- психологічні чинники- зміна системи ціннісних орієнтацій, соціального та етнічного самопочуття українців та етнопонаціональних меншин краю;
- зміна параметрів міжетнічного контактування, зміна векторів етнокофесійного плану, окремі прояви міжетнічних протиріч;
- формування особливих етнокультурних пріоритетів, запитів етнопонаціональних меншин, етносоціальна організація в рамках національно-культурних товариств, складання етнічного лідерства;
- русинська проблема, соціально-політичні аспекти автономізації краю (зовнішні та внутрішні чинники).
- фактори природного приросту (скорочення) населення, міграційні процеси, "етнічне обличчя" еміграційних процесів останнього десятиліття ХХ ст.

Предметом наукової розвідки є висвітлення демографічних чинників етнічних процесів на Закарпатті 90-х рр. ХХ ст., тобто аналіз тенденцій природного приросту (скорочення) населення, імміграційних та еміграційних потоків і т.ін., враховуючи динаміку "етнічного обличчя" населення краю. Висвітлення динаміки етнічного складу населення (1989-2001 рр.) на сучасному етапі доволі ускладнене. В основному через поточну

Таблиця №1

№ п/п	Національність (етнічне походження)	кількість	№ п/п	Національність (етнічне походження)	кількість
1.	Росіяни	49 456	39.	Азербайджанці	577
2.	Українці	976 769	40.	Литовці	159
3.	Білоруси	2 521	41.	Молдаване	963
4.	Узбеки	442	42.	Латинці	135
5.	Казахи	141	43.	Киргизи	16
6.	Грузини	191	44.	Таджики	115
7.	Чуваші	157	45.	Черкеси	1
8.	Якути	2	46.	Комі-перм'яки	15
9.	Алтайці	19	47.	Мансі	1
10.	Алтайці	2	48.	Ханти	1
11.	Євреї	2 639	49.	Свенки	1
12.	Карачасці	4	50.	Негідальці	2
13.	Вірмени	439	51.	Вепси	3
14.	Туркмени	39	52.	Гагаузи	26
15.	Естонці	47	53.	Євреї горські	4
16.	Абхазі	3	54.	Ліви	1
17.	Агули	7	55.	Татари кримські	25
18.	Балкарці	4	56.	Удінці	4
19.	Башкири	63	57.	Цигани	12 131
20.	Буряти	7	58.	Болгари	290
21.	Даргінці	13	59.	Угорці	155 711
22.	Інгуші	1	60.	Греки	70
23.	Кабардинці	3	61.	Дунгани	4
24.	Калмикі	5	62.	Народи Індії та Пакистану	7
25.	Каракалпаки	1	63.	Італійці	49
26.	Карели	9	64.	Китайці	2
27.	Комі	46	65.	Корейці	16
28.	Кумики	9	66.	Курди	2
29.	Лакці	2	67.	Німці	3 470
30.	Лезгінці	21	68.	Польські	890
31.	Марійці	42	69.	Румуни	29 485
32.	Мордві	117	70.	Словаки	7 329
33.	Ногайці	1	71.	Турки	24
34.	Осетини	35	72.	Французи	6
35.	Табасарани	5	73.	Халха-монголи	1
36.	Татари	393	74.	Хорвати	15
37.	Удмурти	57	75.	Чехи	516
38.	Чеченці	41	76.	Інші національності	4

та недостатню джерельну базу, очікування матеріалів Всеукраїнського перепису населення (грудень 2001р.), тенденцію до ігнорування графі "національність" (етнічне походження) в поточній офіційній статистичній документації і т.п. В такому випадку спробуємо на основі наявних джерел з'ясувати окремі аспекти зазначеної проблеми дослідження.

Насамперед, це стосується побутуючого міфу про "поліетнічне Закарпаття" та "проживання на території області більше 40 багаточисельних етнічних груп" (т.п. Звертаємо на це особливу увагу тому, що подібні тези (в рамках PR-технологій часів соціалістичного творення "радянського народу" та "інтернаціоналізму" із апріорним переважанням прав державотворчого етносу- росіяни) постійно повторюються і понині. Навіть, вкрай важливі висновки О.Лавера і М.Макари про те, що сільське населення нашої "багатонаціональної" області на 97,8 % складається із українців, угорців та румунів, понині не були належним чином взяті до уваги та осмислені іншими дослідниками, публіцистами, журналістами [1].

Окремі дослідники, представники органів державної влади оперували кількісними даними по 9-ти етнічних спільнотах (українці, угорці, росіяни, румуни, цигани, словаки, німці, євреї, білоруси), які в сукупності складають 99,6 % , а апологізували лозунг проживання "більше 40 етнічних груп". Для розуміння далекоглядності подібних міфологем проілюструємо виключно цікаві та оригінальні показники перепису населення 1989 р. у формі таблиці [2].

Отож, які можна зробити висновки? По-перше, явно видно, що в 1989 р. на Закарпатті проживали представники не більше "40 етнічних груп", а більше 70-ти. Але в сукупності вони (крім дев'яти вищезазначених) становлять близько 0,5 % (!) і представляють дисперсні етнічні та національні меншини (групи).

По-друге, переважна більшість із 1 245 618 чоловік, згідно перепису населення- українці (78,41%), які наразі є представниками державотворчого етносу. Спроби представити українське населення краю (на засадах русинської доктрини) "етнічною меншиною" або "національною меншиною" визнаємо за некомпетентність в основах етнології та нерозуміння мозаїчності етносів, як динамічних спільнот, які мають соціально-біологічну природу [3].

По-третє, із таблиці добре видно "обізнаність" із етносами Індії та Пакистану, яких внесли до однієї графі. Графа "інші національності" взагалі не зрозуміла, якщо вносились як окремі- "ногайці", "халха-монголи", "ханти", "мансі", "свенки", "каракалпаки", "черкеси", "інгуші", "ліви" всього по 1 представнику; а "курди", "китайці", "негідальці", "якути", "алтайці", "лакці" по 2 представники; "абхазі", "кабардинці", "вепси" по 3 представники! А це разом- 18 пунктів таблиці (30 чоловік) із 76-ти офіційних національностей "постійного населення" (за статистичними матеріалами) області.

Така мозаїка, на наше тверде переконання, була виключно продуктом радянської ідеологічної пропаганди "дружби народів" (за зверхністю представників російського етносу у всіх сферах життєдіяльності) а також банального факту- перебування в лавах радянського війська представників вищезазначених етносів!

Зауважимо також про деякі *статистичні неточності останнього перепису населення*, сподіваючись, що результати Всеукраїнського перепису засвідчать всю надуманість і видавання бажаного за дійсне. Так, вже після перепису 1989 р., проведені комплексні соціологічні дослідження виявили фактичну чисельність циган (екзоетнічним етносу, який має самоназву або ендоетнонім- рома) Закарпаття- в обох випадках більше 20 тис. чол. або 1,6% у загальній етнотемографічній структурі населення області [4].

Статистичні звіти окремих сіл представляли циган краю як українців, словаків та угорців, про що вони тоді самі не заперечували. Проілюструємо це на конкретному прикладі. Так, згідно офіційної статистики, в сел. Довге Іршавського району та с.В.Ком'яти Виноградівського району (де існують навіть окремі "циганські вулиці") не проживало жодного представника циганського етносу [5]. Подібний порівняльний матеріал переписних листів по окремим населеним пунктам області (переписів населення 1989р. та 2001р.) стане унікальним джерелом для визначення реалій в етнопонаціональному складі населення області, його динаміки, закономірних процесів реідентифікації (повернення до визнання справжнього етнічного походження представників окремих етносів в етнотемографічній структурі краю) і т.д.

Наразі ситуація змінилась кардинально, в окремих випадках вигідніше бути представником національної меншини, ніж державотворчого етносу (титульної нації). Бурхливий процес реанімації етнічності останніх років, активна діяльність національно-культурних товариств області документують реальний стан речей в національному складі населення краю. Тому, активісти циганських, словацьких та інших національно-культурних товариств заявляють про істотне заниження справжньої кількості циган та словаків краю.

Що ж показує офіційна статистика про динаміку етнічного складу населення після 1989 року? В збірнику "Населення Закарпатської області за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року" однозначно вказується на проживання в області "...більше 40 багаточисельних національностей" [6]. Подається аналіз зростання (зменшення) абсолютних цифр та питомої ваги населення області порівняно із попереднім переписом населення (1979р.). Зазначається про середньорічний приріст серед росіян (1,7%), українців, румун, циган (0,8%), білорусів (0,9%); вказується на зменшення питомої ваги угорців в Берегівському та Ужгородському районах і збільшення цього показника в м.Ужгороді, Мукачівському та Виноградівському районах. Фіксується зменшення чисельності євреїв (на

11,4%), німців (на 7,2%), словаків (на 11,1%), мотивуючи причиною- виїзд на постійне місце проживання за кордон [7]. В аналітичному огляді окреслюється також географічний ареал розселення українців та етнопонаціональних меншин краю [8].

Конкретний статистичний матеріал свідчить у формі таблиць про "чисельність окремих національностей по області", окремо- сільського та міського населення, "склад населення міст обласного підпорядкування та районів по окремих національностях", "склад населення за рідною мовою", "чисельність осіб, які вільно володіють українською та російською мовами по містах обласного підпорядкування та районах" [9]. Матеріали результатів перепису 1989 р. щодо національного складу населення області повторюються також в інших статистичних збірниках в розділах "Соціальний розвиток. Населення", статистичних збірниках колишнього СРСР, України [10].

Новачією статистичних збірників 1991 і 1993 рр. Закарпатського обласного управління статистики стали розрахункові дані динаміки етнічного складу населення області [11]. Представимо їх у окремій таблиці.

Таблиця №2

Національний склад населення області	На 17 січня 1979 р.	На 12 січня 1989 р.	На 1 січня 1991 р /розрахунково/	На 1 січня 1993 р /розрахунково/
Все населення /тис. чол./	1 155, 8	1 245, 6	1 265, 9	1 281, 4
Українці	898, 6	976, 7	992, 8	1 004, 8
Угорці	158, 4	155, 7	158, 2	160, 2
Росіяни	41, 7	49, 5	50, 8	50, 9
Румуни	27, 2	29, 5	30, 0	30, 3
Цигани	5, 6	12, 1	12, 3	12, 9
Словаки	8, 2	7, 3	7, 4	7, 5
Німці	3, 7	3, 5	3, 5	3, 6
Євреї	3, 8	2, 6	2, 1	2, 2
Білоруси	2, 3	2, 5	2, 5	2, 6
Інші	6, 3	6, 2	6, 3	6, 4

Як бачимо, в перші роки державної незалежності України на теренах Закарпаття відбулись істотні зміни в динаміці етнічного складу населення області. Особливо динамічно зростає в абсолютних цифрах чисельність українців.

Проте в наступних статистичних збірниках в розділах "Соціальний розвиток. Населення" розрахункові цифри щодо етнічного складу населення області взагалі відсутні. Виключно ж повною мірою представлені динаміка кількості населення (сільського та міського, по районах), коефіцієнти народжуваності, смертності і природного приросту (скорочення) населення, шлюби і розлучення, кількість чоловіків та жінок,

розподіл постійного населення за віком, міграційний рух населення і т.п. [12].
 З огляду на таке status quo, важливими джерельними даними для ілюстрації динаміки етнічного складу населення постають показники інтенсивності міграції населення (національність або етнічна ідентифікація мігрантів).

Насамперед зауважимо, що протягом 1989-2001 рр. чисельність наявного населення в Закарпатті зростає. Якщо в 1989р. воно становило 1252, 3 тис. чол., то в 2001р.- 1282 тис. чол. Зростає кількість сільського (737, 3 тис. чол. в 1989р. і 782,9 тис. чол. в 2001р.) і зменшилась кількість міського населення (515 тис. чол. і 499,1 тис.чол.). В абсолютних числах зростає кількість населення Виноградівського, Іршавського, Рахівського, Свалявського, Тячівського, Хустського районів. Відносно повільна динаміка чисельності наявного населення в Ужгородському, Перечинському, Міжгірському районах. Зменшилась кількість населення Великоберезнянського, Воловецького, Мукачівського районів. Вкрай низькі показники чисельності наявного населення статистика фіксує в Берегівському районі (кількість населення тут зменшилась за вказаний період із 85, 7 тис. чол. до 82, 6 тис. чол.) [13].

За період 1989-2001 рр. значно позвинулась міграційна активність населення області. Нижче наведена таблиця яскраво ілюструє негативне (від'ємне) сальдо міграції за період 1989-1999 рр. [14]. Так, якщо з 1994 р. почався процес зростання чисельності емігрантів і зменшення чисельності іммігрантів, то з 1998 р. почала зменшуватись і кількість наявного населення області в абсолютних числах. Такі процеси- результат збільшення еміграційного відтоку та зниження природного приросту населення.

Таблиця №3

Росія/ Райони	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Область	7667	2338	2960	2636	435	-2363	-2323	-1841	-1636	-2285	-1872
м. Ужгород	2534	2212	1443	528	-101	-211	159	83	-363	-66	-107
м. Мукачів	2015	1574	1718	735	345	-186	-663	-546	-308	-373	-116
Берегівський	455	-507	92	275	183	-344	-200	-198	-162	-119	-230
Вел. Бер.	-36	32	-3	0	-1	-124	-7	-108	-11	-106	-58
Виноградівський	710	212	423	552	552	143	-60	-6	-139	-53	-163
Воловецький	34	-96	-145	-28	-116	-78	-193	-89	-7	-155	-156
Іршавський	97	-593	-286	-72	-140	-213	-202	-349	-110	-340	-436
Міжгірський	7	-176	-134	-189	-240	-249	-195	-280	-47	-260	-408
Мукачівський	286	-214	-450	-315	38	-209	-94	433	-191	97	100
Перечинський	223	69	41	156	10	-26	-58	-21	-12	-53	-63
Рахівський	58	-78	323	519	205	-190	-112	-124	-14	-122	-148
Свалявський	179	192	99	-92	-50	-50	-99	-149	-43	-175	-240
Тячівський	489	-110	-325	30	-72	-389	-281	-380	-177	-454	-716
Ужгородський	183	101	-1	201	91	-6	-16	98	-23	316	193
Хустський	443	-280	165	336	-269	-231	-302	-199	-29	-163	-263

Аналіз динамічних рядів по міграції населення переконливо свідчить, що протягом 90-х рр. в області позвинувся міграційний рух населення як серед українців, так серед росіян, євреїв, німців. Насамперед, зростають еміграційні потоки серед представників названих етносів. Лише серед грузин, вірмен та азербайджанців характерний міграційний приріст (більша кількість іммігрантів, ніж емігрантів) [15]. Як бачимо із таблиць №4 і №5, серед німців та євреїв еміграція характерна протягом всього вказаного періоду. Вже серед українців вона фіксується із 1994 р., серед росіян та білорусів- починаючи із 1993 р. [16].

Таблиця №4

	Росія	1990	1991	1992	1993	1994
Національність						
Українці		3379	2888	2705	1087	-638
Росіяни		960	855	81	-78	-783
Білоруси		100	41	9	-22	-3
Євреї		-536	-223	-118	-118	-80
Німці		-36	-48	-100	-124	-124

Мігранти вказують на різні причини переїзду. Кількісно переважає графа-мотивація - "за родинними обставинами". Надзвичайно мізерна кількість (в межах 3-7 чоловік на рік) мотивується поняттям-графою "репатріація" [17]. Переважають мігранти в межах 15-35 років, тобто молодь. Серед більшості національностей кількість жінок більша, ніж чоловіків [18].

Найбільший міграційний обмін за вказаний період- із Російською федерацією. Так, лише в 1994р. в Росію вибуло 2407 чол., а кількість прибулих із цієї країни становила 1392 чол. Тобто, міграційний приріст становив -1015 чол. (від'ємне сальдо). В 1995р. ця цифра становила -675 чол. [19]. Високі показники міграційного обміну також із Білоруссю, Молдовою та Казахстаном [20]. В рамках обміну міжрегіональної міграції найбільші чисельні показники зберігає Львівська область [21]. В Російську федерацію в 1995 р. безпосередньо росіян емігрувало 677 чол. або 85, 6%, угорців в Угорщину- 85,4%, німців до Німеччини- 86, 4%, євреїв до Ізраїлю і США- 79, 7%. Тільки із 54 румун жоден (!) не емігрував до Румунії [22].

Таблиця №5

	Росія	1995	1996	1997	1998	1999
Національність						
Українці		-1179	-865	-920	-1329	-2099
Росіяни		-509	-400	-270	-324	-221
Євреї		-86	-42	-53	-56	-40
Цигани		14	2	-5	3	-3
Німці		-360	-320	-319	-323	-218
Румуни		-20	-27	-43	1	-18
Словаки		-14	-24	-24	-11	-16
Білоруси		-35	-42	-28	-28	-30
Грузини		3	-4	3	3	1
Азербайджанці		1	3	-3	3	1
Вірмени		9	12	11	-3	8

Напрямки міграції населення (за кордон; в країни далекого зарубіжжя) засвідчують істотне зростання еміграційних потоків в США, Ізраїль, Німеччину, Угорщину [23]. На нашу думку, наведений матеріал свідчить про "етнічне обличчя" еміграції, за винятком еміграції українців. Тобто, поряд із зростанням еміграційних потоків серед українців (через соціально-економічні причини), проходить процес повернення етнопатриотичних меншин на "історичні батьківщини" (етнічні території, держави із великою кількістю представників того чи іншого етносу- у випадку переселення євреїв до США).

Таблиця №6

Роки	1995	1996	1997	1998	1999
Держави					
Німеччина	-252	-206	-346	-371	-289
Словаччина	-40	-34	-38	-28	-13
Угорщина	-569	-497	-447	-437	-304
Чехія	-30	-58	-53	-63	-98
США	-79	-62	-81	-121	-144
Ізраїль	-119	-73	-117	-161	-159

Дослідники етнотемографічного розвитку краю О.Лавер і М.Макара вказують, що за часів державної незалежності України почався 4 етап етнічного розвитку Закарпаття. Вони, зокрема, акцентують увагу на зменшенні числа євреїв, німців, росіян, білорусів краю. З іншого боку, якщо протягом 1990-1993 рр. прибуло 216 грузин, вірмен і азербайджанців, то вибуло тільки 88 чол. [24].

Зауваження слушне, оскільки Закарпаття 90-х рр. ХХ ст. опинилось у центрі євразійських міграційних переміщень. На порядок денний постали проблеми біженців, нелегальної транзитної міграції, трудової еміграції закарпатців, репатріації і т.д.

Потрібно зазначити, що створене з метою подальшого вдосконалення роботи в сфері міжнаціональних відносин та міграційних процесів Указом Президента України від 26 квітня 1993 р. №145/93 Міністерство у справах національностей та міграції проводило активну роботу по сприянню вдосконаленню етнотемографічної ситуації в Україні. Листування даного міністерства із Закарпатською обласною державною адміністрацією свідчить про весь складний комплекс роботи в сфері міграційної політики уряду України.

Цікаві матеріали про кількість українців, "які планують повернутись в Україну в Закарпатській області". Зокрема, серед них постають такі категорії як репресовані, переселенці із Чорнобильської зони, військовослужбовці, вимушені переселенці із регіонів військових конфліктів, випускники навчальних закладів за межами України, інші [25].

Вже станом на 1993 р. із 12558 чол., які опинились за межами України (за період з 1917 р.) в Україну повернулось 10058 чол. В 1993 р. повернулось 370 чол., планували повернутись у 1994 р. 180 чол. (із членами їх сімей- 705 чол.). Планували повернутись в 1995-2000 рр. ще 433 чол. (разом із членами їх сімей- 1643 чол.) [26].

Як зазначалось вище, імміграційні потоки до 1994 р. кількісно переважали над еміграційними. Архівна документація свідчить, що з часу набрання чинності Закону України "Про громадянство" (13.11.1991 р.) вже на кінець 1994 р. в Закарпатську область іммігрувало на постійне місце проживання 2926 осіб- громадян інших держав. З них 23% не належать до "корінних національностей, що проживають на Закарпатті" [27].

Тобто, проблемними реаліями міграційних процесів на Закарпатті початку 90-х рр. постали біженці із територій Придністров'я, Грузії, Чечні, Таджикистану, "які мають тут родинні зв'язки, або самі є вихідцями із Закарпаття". Так, тільки за 1993-го і першу половину 1994 р. до органів виконавчої влади звернулось близько 30 чол. з клопотанням про сприяння їм у працевлаштуванні, забезпеченні житлом і т.ін. Протягом 1993 р. до органів виконавчої влади з приводу набуття статусу біженця звернулось 21 чол. Серед них- 13 чол. з Вірменії, 8- із Абхазії [28]. В 1994 р. в органи виконавчої влади з приводу отримання статусу біженця звернулись Гогінава Ш.В. (1952 р.н.), Беселія М.Г. (1955 р.н.), Гогінава А.Ш. (1976 р.н.), Лафіба Р.Ф. (1973 р.н.)- особи без громадянства, грузини із Абхазії. Причина виїзду- переслідування на національному ґрунті [29]. Вже за 9 місяців наступного 1995 р. з приводу отримання статусу біженця (через збройний конфлікт) звернулось 6 осіб, громадян Російської федерації, із Чеченської республіки. Серед них- 4 чеченці, 1 татарка і 1 росіянин. При спробі ж незаконного виїзду за вказаний період було затримано 738 осіб (переважно громадян Афганістану, Китаю, Іраку) [30].

Отже, поряд із міграційними переміщеннями всередині СНД, позаявилась нелегальна транзитна міграція із країн Південно-Західної Азії, Близького та Середнього Сходу, Африки, Туреччини. В 1993 р. на кордоні Словаччини і Угорщини затримано біля 3 тисяч "нелегалів". При чому існували випадки одноразового переходу до 150 чол. Ситуація погіршується тим, що довкола нелегальної міграції формуються злочинні угруповання, погіршується епідеміологічна ситуація, переміщуються зброя, наркотики і т.д.[31].

В 1994 р. на Закарпатській дільниці Держкордону було затримано більше 4 тис. чол. В ході реалізації операції "Мігрант" було відпрацьовано 21 готель, туристичні бази, 63 приватні адреси. Було виявлено 156 іноземців, із яких 32 були притягнуті до адміністративної відповідальності; виявлено фальшиві документи в 21 громадянина Афганістану та 17 громадян Іраку [32].

Якщо в 1993 р. було нейтралізовано 9 каналів нелегальних переправ,

то в 1994 р. ця цифра становила 17, а 1995 р. - 19 каналів. Ці цифри вкрай важливі, оскільки у 1995 р. лише 11 осіб звернулись з приводу отримання статусу біженця (7 чеченців, 1 росіянин, 1 татарка, 1 вірмен і 1 грузин); 6-ти особам із Чеченської республіки були надані довідки для тимчасового перебування в Україні [33].

В наступні роки нелегальна міграція поживалась. Так, 10 червня 1996 р. в Ужгородському районі було виявлено чеський рефрежератор "Рено" із 42 громадянами країн Південно-Східної Азії. Вони мали нмір нелегально перетнути українсько-словацький кордон. 5 липня 1996 р. в Березівському районі затримано 11 громадян Афганістану, а 1 серпня 1996 р. в цьому ж районі - 15 громадян Афганістану. 28 березня 1996 р. в аеропорт "Ужгород" на власному літаку прибуло 7 громадян Італії, представників фірми "Експорт-Імпорт-Транс" без вїзних віз до України (!). На території цього ж аеропорту в м.Ужгороді у 1996 р. були затримані громадяни Афганістану, Іраку, Анголи, Сомалі. Перевірки в гуртожитках, санаторіях, на ринках в 1996 р. виявили 420 іноземців, які не мали законних підстав перебувати в Україні і були притягнуті до адміністративної відповідальності [34].

Вїзному протягом 1993-1996 рр. було затримано 7500 нелегальних мігрантів [35]. У листі керівництва Закарпатської ОДА до Державного комітету України у справах національностей та міграції "Про виконання в області Програми боротьби з нелегальною міграцією на 1996-1997 роки" відзначається, що 1996-1997 рр. було затримано більше 4 тис. іноземців із країн візового вїзду, а (в порівнянні із 1996 р.) в 1997 р. кількість затриманих зроста вдвічі. Найбільше громадян Афганістану, Індії, Китаю, Шрі-Ланки, Пакистану, Ірану, Іраку (всього 28 країн), третина з них - жінки і діти. Відкритий в жовтні 1997 р. в м.Мукачєво пункт тимчасового утримання нелегальних мігрантів не спроможний функціонувати надійно, оскільки розрахований лише на 40 осіб [36]. Тому немінучі проблеми розповсюдження інфекційних захворювань, збільшення кількості правопорушень і злочинів, прояви расової та національної нетерпимості.

М.Товт відзначає, що кількість нелегальних мігрантів за останні 5 років зроста більше ніж у 12 разів і становила у 1996-2000 рр. понад 18 тис. чол. [37]. А вже за перше півріччя 2001 р. Мукачєвським прикордонним загonom затримано 2816 порушників кордону [38].

Значні проблеми породила також трудова міграція, яка охоплює до 200 тис. чол. щорічно. В 1994 р. начальник управління у справах національностей, міграції та конфесій П.Токар, вказував на необхідність прийняття державної програми міграційної політики, на відповідне правове регулювання проблем на державному рівні та на рівні міжнародних угод. А вже угорська, словацька преса за цей період писала про діяльність так званої "української мафії". В Угорщині проблема українських емігрантів-заробітчан обговорювалась на засіданні уряду [39].

Потрібно також враховувати, що еміграційні настрої серед українців

в перші роки державності України значно посилились через наступні причини. В службовій записці "Про міграційні процеси в області" зазначається, що на першому місці серед причин, які спонукають громадян України до еміграції є незадоволення матеріальними умовами (до 90%), українців хвилює майбутнє дітей та нестабільна політична ситуація. Згідно опитувань, більше 60% інженерно-технічних працівників, наукових співробітників молодого та середнього віку хотіли б виїхати за кордон. Але 7 із 10 не можуть це реалізувати через матеріальні труднощі [40].

Ситуація погіршилась тим, що комерційні бюро, агентства, інші організації, що надають послуги у працевлаштуванні, не регулюють процеси в галузі трудової міграції. Не відпрацьованим є контроль за дотриманням умов по соціально-правовому захисту, передбачений в двосторонніх міжурядових угодах, зокрема з Російською федерацією (скарги громадян або не розглядаються, або перетворюються в нескінченну переписку між різними інстанціями), недосконалою є нормативно-правова база [41]. Ці та інші аспекти етнічних процесів потребують подальшого наукового вивчення задля окреслення всієї складності і суперечливої конвергенції модернізаційних та етногенетичних процесів.

Сподіваємось, що негативні моменти пов'язані із зволіканням у проведенні Всеукраїнського перепису населення залишаться в минулому [42]. Офіційні статистичні дані першого Всеукраїнського перепису населення засвідчать значні зміни в етнотемографічній структурі краю. Наразі можна говорити про наступні тенденції перебігу етнотемографічних процесів на теренах Закарпаття протягом 90-х рр. ХХ ст.:

- збільшення еміграційних потоків серед національних меншин (німців, євреїв, росіян, білорусів, угорців), що приводить до зменшення їх числа в загальній етнотемографічній структурі краю, як в абсолютних цифрах, так у відсотковому плані;

- "етнічний характер" еміграційних процесів (повернення представників тих чи інших етнічних спільнот на традиційні етнічні території);

- зростання числа українців, які емігрували в основному через соціально-економічні проблеми (трудова міграція); з іншого боку - збільшення їх в абсолютних числах та процентному відношенні внаслідок природного приросту в основному у сільській місцевості;

- деструктивні чинники - нелегальна транзитна міграція, проблеми біженців є потенційними джерелами погіршення "суспільного здоров'я" населення області.

Загалом наведений фактичний матеріал засвідчує значний комплекс проблем в рамках етнотемографічної ситуації на Закарпатті. Потрібне, насамперед, узгодження (на державному рівні) соціальних, політичних, економічних, суспільно-психологічних та інших наслідків міграційних переміщень в краї. Вважасмо також за перспективу створення єдиного координаційного центру із представників органів виконавчої влади та

фахівців-науковців задля практичного вирішення соціальних проблем (житло, працевлаштування та ін.), які потребують негайної трансформації в руслі прогресивних явищ та процесів буття нашого суспільства.

1. Лавер О.Г., Макара М.П. Зміни демографічної та етнічної структури сучасного Закарпаття // Carpathica-Carpatika. Випуск 2. Актуальні питання історії, історіографії і культури країн Центральної і Південно-Східної Європи.- Ужгород: Патент, 1993.- С.244-245.

2. Распределение населения по национальности и родному языку. Закарпатская область. Городское и сельское население. Оба пола. Абсолютные данные. На 4 листах // Дело №4. Распределение населения по национальности и родному языку по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. по Закарпатской области и по районам. Таблица 9 С. На 298 листах. (Для служебного пользования).

3. Мигнович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум: етнологічний аспект.- Ужгород: Патент, 2000.- С.116-117; Шарга М.І. Русинство у контексті українського і центральноєвропейського етнокультурного життя // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення. Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001.- С.162; Рекомендації науково-практичної конференції "Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення" / Ужгород, 19-20 січня 2001 р. // Там само.- С.230.

4. Смель Г.С., Дяченко Б.І. Циганське населення Закарпаття.- Ужгород: Карпати, 1993.- С.9; Малик Л.П., Пітюлич М.І., Передерій О.Г., Шинкар В.А. Цигани Закарпаття: проблеми, шляхи вирішення.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1991.- С.5.

5. Распределение населения по национальности и родному языку. Закарпатская область. Виноградский район. с.В.Комяты. Оба пола. Абсолютные данные. На 1 листе; Иршавский район. пгт.Долгое. Оба пола. Абсолютные данные. На 1 листе // Дело №4. Распределение населения по национальности и родному языку по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. по Закарпатской области и по районам. Таблица 9 С. На 298 листах. (Для служебного пользования).

6. Населення Закарпатської області за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1990.-182с.- С.7.

7. Там само.- С.7-8.

8. Там само.- С.8.

9. Там само.- С.119-134.

10. Народне господарство Закарпатської області в 1990 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1991.- 220с.- С.20; Народне господарство Закарпатської області в 1991 році. Статистичний

збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1992.- 230с.- С.22; Народне господарство Закарпатської області в 1992 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1993.- 302с.- С.54-55; Статистичні дані // Матеріали науково-практичної конференції "Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті".- Ужгород: Патент, 1997.-263с.- С.214-234; Демографический ежегодник. 1990.- М.: Финансы и статистика, 1990.-639с.- С.10, 21, 25; Национальный состав населения СССР по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г.- М.: Финансы и статистика, 1991.- 160с.- С.80; Населення України, 1992 рік. Демографічний щорічник: Довідкове видання / Відпов. за вип. О.М. Гладунта, І.В.Вакуловська.- К.: Техніка, 1993.-240с.- С.7-9.

11. Народне господарство Закарпатської області в 1990 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1991.- 220с.- С.20; Народне господарство Закарпатської області в 1992 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1993.- 302с.- С.54.

12. Народне господарство Закарпатської області в 1993 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1994.- 284с.- С.43-51; Чисельність населення Закарпатської області на 1 січня 1994 року.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1994.- 16с.; Закарпаття у цифрах у 1994 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1995.- 371с.- С.10-31; Закарпаття у цифрах у 1995 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1996.- 280с.- С.10-21; Населення Закарпатської області. Демографічний щорічник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1996.- 102с.- С.8-14, 19-63; Статистичний щорічник Закарпатської області за 1996 рік.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1997.- 284с.- С.33-46; Закарпатська область (статистичний щорічник). 1997.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1998.- 294с.- С.29-45; Економіка Закарпаття. Статистично-аналітичний збірник (період формування ринкових відносин 1990-1997 роки).- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1998.- 112с.- С.5-7; Статистичний щорічник Закарпаття. 1998.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1999.- 334с.- С.19-35; Закарпаття 1999. Статистичний щорічник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2000.- 388с.- С.251-269; Соціальні індикатори життєвого рівня населення Закарпаття. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2000.- 108с.- С.18-27.

13. Дані Закарпатського обласного управління статистики.

14. Складено за матеріалами статистичних збірників: Закарпаття у цифрах у 1994 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1995.- С.14; Населення Закарпатської області. Демографічний щорічник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1996.- С.58-59; Статистичний щорічник Закарпатської області за 1996 рік.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1997.- С.37; Закарпатська область (статистичний щорічник). 1997.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1998.- С.34; Статистичний щорічник Закарпаття. 1998.- Ужгород:

Закарпатське обласне управління статистики, 1999.-С.24; Закарпаття 1999. Статистичний щорічник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2000.- С.257.

15. Динамічні ряди по міграції населення. Відділ демографічної статистики Закарпатського обласного управління статистики.- 94с.- С.51.

16. Лавер О., Макара М. Свої "чужі" і чужі "свої" // Карпатський край.- 1996.- №1-4.- С.8; Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації (Далі- Відомчий архів Закарпатської ОДА), Ф. 195, оп. 23, спр. Канцелярія. Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 12 січня 1995-27 лютого 1995 р. На 58 арк.- арк. 48-49; Там само.-Канцелярія. Том I. Листування з міністерствами і відомствами України про розвиток відповідних галузей. 3 січня 1996-21 березня 1996 р. На 111 арк.- арк. 32.

17. Динамічні ряди по міграції населення. Відділ демографічної статистики Закарпатського обласного управління статистики.- С.58.

18. Там само.- С.40-41, 51.

19. Закарпаття у цифрах у 1994 році. Статистичний збірник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1995.- С.15; Населення Закарпатської області. Демографічний щорічник.- Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1996.- С.62.

20. Динамічні ряди по міграції населення. Відділ демографічної статистики Закарпатського обласного управління статистики.- С.28-29.

21. Там само.- С.25-26.

22. Відомчий архів Закарпатської ОДА, Ф. 195, оп. 23, спр. Канцелярія. Том I. Листування з міністерствами і відомствами України про розвиток відповідних галузей. 03 січня 1996-21 березня 1996 р. На 111 арк.- арк. 25.

23. Динамічні ряди по міграції населення. Відділ демографічної статистики Закарпатського обласного управління статистики.- С.37.

24. Лавер О., Макара М. Свої "чужі" і чужі "свої" // Карпатський край.- 1996.- №1-4.- С.8-9.

25. Відомчий архів Закарпатської ОДА, Ф.195, оп.23, спр. Канцелярія. Том III (останній). Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 02 серпня 1993-13 грудня 1993р. На 199 арк.- арк. 35.

26. Там само.- арк. 33-34.

27. Відомчий архів Закарпатської ОДА, Ф. 195, оп. 23, спр. Канцелярія. Том V (останній). Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 1 листопада 1994-30 грудня 1994 р. На 149 арк.- арк. 53.

28. Там само.- спр. Канцелярія. Том I. Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 03 січня 1994-28 лютого 1994 р. На 144 арк.- арк. 83.

29. Там само.- спр. Канцелярія. Том V (останній). Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 1 листопада 1994-і відомствами 30 грудня 1994 р. На 149 арк.- арк. 59.

30. Там само.- спр. Канцелярія. Листування з міністерствами, відомствами

України про розвиток відповідних галузей. 17 липня 1995- 27 грудня 1995 р. На 165 арк.- арк. 114-115.

31. Там само.- спр. Канцелярія. Том V (останній). Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 1 листопада 1994-30 грудня 1994 р. На 149 арк.- арк. 54.

32. Там само.- спр. Канцелярія. Листування з Кабінетом Міністрів України. 06 квітня 1995-30 червня 1995 р. На 163 арк.- арк. 134.

33. Там само.- спр. Канцелярія. Том I. Листування з міністерствами і відомствами України про розвиток відповідних галузей. 03 січня 1996-21 березня 1996 р. На 111 арк.- арк. 26,37.

34. Там само.- спр. Канцелярія. Том VI (останній). Довідки і звіти про роботу обласних організацій. 30 жовтня 1996-15 січня 1997 р. На 122 арк.- арк. 38-40.

35. Там само.- спр. Канцелярія. Том I. Листування з Кабінетом Міністрів, Адміністрацією Президента, Верховною Радою та міністерствами України з питань економічного і соціального розвитку. 04 січня 1997-28 лютого 1997 р. На 159 арк.- арк. 134.

36. Там само.- спр. Канцелярія. Том IV. Листування з Кабінетом Міністрів України. 10 березня 1998-30 березня 1998 р. На 162 арк.- арк.8-10; Там само.- Ф.1, оп. 1, спр. Розпорядження №171 від 20.03.96 "Про робочий план боротьби з нелегальною міграцією в області", арк. 378-381.

37. Товт М.М. Тенденції міграційних процесів на Закарпатті: про що свідчить статистика // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001.- С.156.

38. Бужан В. Численна армія нелегальних мігрантів штурмує наші кордони // Соціал-демократ.- 2001.- 14 липня (№27).- С.12.

39. Відомчий архів Закарпатської ОДА, Ф. 195, оп. 23, спр. Канцелярія. Том V (останній). Листування з міністерствами, відомствами України про розвиток відповідних галузей. 1 листопада 1994-30 грудня 1994 р. На 149 арк.- арк. 55-56.

40. Там само.- арк. 66.

41. Там само.- спр. Канцелярія. Том I. Інформації про виконання постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України. 02 січня 1995-20 липня 1995 р. На 120 арк.- арк. 31-32.

42. Там само.- Ф.1, оп. 1, спр. Розпорядження № 174 від 16. 05. 97 "Про стан виконання в області постанови Кабінету Міністрів України від 20. 07. 95 р. № 536 "Про проведення в 1999 році Всеукраїнського перепису населення" та розпорядження голови облдержадміністрації від 30. 10. 95 р. № 683 з цього питання", арк. 160-178; Там само.- спр. Розпорядження № 311 від 03. 09. 97 р. "Про матеріально-технічне забезпечення проведення Всеукраїнського перепису населення 1999 року", арк. 66-69; Там само.- спр. Розпорядження № 392 від 04. 11. 98 р. "Про організацію та проведення в 2001 році Всеукраїнського перепису населення в області", арк. 150-166.